

מאת נילי פרידלנדר

ל מני כארבעים וחמש שנה ביק רומא בתיהספר העירוניים ילד אחד מבית הספר אחד-העם. אתה חיוור, ילד, אמר לו הרומא, "הדגים לא אוכלים אותך כשאתה חולץ לים בתור גבינה לבנה ז'. הרומא היה שואל טשרניחובסקי, שהיום מלאו 105 שנה ל- חולדתו.

טשרניחובסקי השתקע בארץ ישראל בשנת 1931, וכשהצליח למצוא כאן פרנסה — הצטרפה אליו אשתו. את חייהם המשותפים חילקו בין ירוי שלים ותל-אביב. אורח חיים לא מקובל זה בארץ ישראל של שנות השלושים הוא שגרם שמועות על פירודם, כביכול, ועל כך שאשתו של המשורר העברי הגדול מכולם — לאחר מותו של ביאליק — פרשה למנזר יווני בירושלים.

שמועות אלה גרמו צער רב, אך הוא לא התייחס אליהן. צער רב נגרם גם לבני משפחתו: לאשתו מלאניה, לבתו היחידה איזולדה ולבעלת אברהם וילנסקי. "היה לו מול מיוחד, אומר אברהם וילנסקי, היחיד שנותר בחיים מארבעתם. "כל דבר קטן שטשרניחובסקי עשה או אמר, תיכף ניפחו את זה מעבר לכל פרופורציה". אפילו פרוי פסור יוסף קלוזנר, שהיה מידידיו הנאמנים וחקרוי בים ביותר של טשרניחובסקי מאז ימי שחרותו באודיסה, לא יכול היה להתעלם מכך שנשא לו אשה לא-יהודיה.

בשנת 1935 לא נכלל שמו של שואל טשרניחובסקי בפנקס הבוחרים למועצת עיריית תל-אביב בראשותו של דיזנגוף. העתונים, "דבר" ו-"הארץ" פירסמו ידיעה ותבעו את תיקון המעוות. טשרניחובסקי עצמו לא הופתע מהפרסום, וגם לא הגיב עליו. הוא נשא בקרבו מעין אכזבה חריי שית, סיפר פעם אברהם ברוידס, וציטט את דברי טשרניחובסקי: "עודני חדש עמכם. ההאבקות ב-זירת הציבור ממני והלאה. אינני סותר אינטרסנט, אינני בעל בית ופרדסן. אנוכי רק משורר לעברים, אשר ידו אינה משגת לשלם את חוב המס העירוני. אולי זאת העילה החוקית למחיקת שמי מתוך פנקס האזרחים הרשמיים". קשייו הכספיים של טשרניחובסקי גופתו אף הם. היו שמועות שהוא, "מת מרעב", וגם הן היו חסרות שחר,

●● תלים ונרדף

האם אפשר לומר שמי שהיה נשיא אגודת הסופרים העבריים בארץ-ישראל היה איש נרדף ויוצא דופן?

"אם אדם שאין לו דירה עם סלון, ואשתו הו-לכת לתיאטרון בגפה, הוא יוצא דופן — כי אז היה טשרניחובסקי יוצא דופן", אומר חתנו, מר וילנסקי, "אך, נרדף? בוודאי לא היה". הסופרים שהכירוהו סיפרו על נפשו התמימה, על נדיבותו, ועל היותו מלא אהבה שלא היה בה שמץ של אהבת עצמו. ישורון קשת מספר על תום הנפש הנלבב שבאופיו. "מי שהכיר את טשרניחובסקי ולו אך מעט, ודאי לא היה שום ספק בעיניו, שאדם זה הוא בר לבב ונדיב רוח... היתה לו שמחת חיים קיומית, ראשיתית, הקודמת לנסיגות החיים". אברהם וילנסקי מספר על חתנו, האיש שכתב בגיל 17, "שחקי שחקי על חלומות":

"הוא היה איש רך ועדין באופיו, צנוע בדריי שותיו, ודברים חומריים לא ענינו אותו. הוא גם לא דיבר רעות על אנשים. הוא אהב אנשים, אם כי היו לו אכזבות רבות. הוא לא היה דמות מקובלת בין הסופרים העבריים. גבר מושך ויפת תואר היה, יהודי דרומי בן אוקראינה וקרים. היו לו ידיעות עמוקות במדעי הטבע. מטבעו היה מסור למה שעשה, ועשה כל דבר בהתלהבות ובנאמנות. טשרניחובסקי לא היה מיושבי בתי-הקפה, הספ-רותיים ששיגשגו בתל-אביב של שנות השלושים. הוא אהב לעבוד ולא להתבטל, וגם טייל הרבה בארץ. ההומור שלו היה מפותח מאוד, אך בחיים לא הרגישו זאת. חסרת לו הפקחות או השניגות הליטאית".

כבר בגיל 23 כתב אבי אבות הכנענים העב-ריים של שנות הארבעים אל נפשו: "נטע זר את לעמך". שיר זה נכתב בהידלברג שבגרמניה, שם למד רפואה, ושם נשא לאשה את חברתו הרוסית מלאניה גוזיוס-גורבצ'יק, בת למשפחה רוסית-פולנית-גרמנית ממערב רוסיה. בגינות גולדה בתם היחידה איזולדה, שנקראה כל ימיה בשם איזה. כאדם שגדל בכפר וידע משחר ילדותו לקרוא לחי

שואל טשרניחובסקי: רישום מאת אריה נבון

המתציאות של איש החלומות

שמועות שונות ריחפו במשך השנים סביב חייו ומותו של המשורר שאול טשרניחובסקי, אך חתנו טוען שהן היו חסרות-שחר, כמו השמועה שהוא „מת מרעב“ * „לטשרניחובסקי היה מזל מיוחד, וכל דבר קטן שעשה או אמר, תיכף ניפחו את זה מעבר לכל פרופורציה“.

זה שטח גדול ורחב ידיים, נטוע עצים עתיקים מכל המינים, בעיקר אורנים גבוהים. את תיאור המקום אפשר למצוא בשירו של טשרניחובסקי „רוצה את לשמוע איך יער אפרים“, שנכתב בקט"ו בספטמבר 1937, שבו מוצא טשרניחובסקי שריד לעבר הקדום, שאותו לא מצא בבואו לארץ. החור"י שה בקטמון מזכירה לו את „יער אפרים“ הנזכר במקרא, וזהו שיר כנעני מובהק.

המקום נקרא „מנזר סן-סימון“, או „כנסיית סן-סימון“. בני משפחתו של טשרניחובסקי היו קוראים לו בשם קטמון, אך טשרניחובסקי הוא שקרא לו מנזר, אף על פי שכל מנזר לא היה שם. אברהם וילנסקי חושב שהיה זה מנהג אוקראיני לקרוא לחצר של כנסייה בשם מנזר, וכך גם מת"י פרשת מלה זו באידיליה „לביבות“.

„בשטח היו שלושה בנינים: כנסייה זנוחה ושני בתי אבן. האחד הושכר לפקיד אנגלי בממשלת המנדט. והאחר, מאחורי הכנסייה, לטשרניחובסקי. דירתו היתה בת שלושה חדרים, שניים מהם גדולי, אחד של טשרניחובסקי ואחד של אשתו, ור"ב באמצע חדר כניסה ועוד חדר לא גדול, שהיה מיועד לבתם. מצד הכניסה היתה מרפסת עץ רחבת מידות, שנשענה על גבי צנורות ברזל גבוהים.“

מי שמכיר את המקום יכול לתאר איזו פינת חבויה ומנותקת מן העולם היתה זו. מספר אברהם וילנסקי: מבקרים מעטים היו אצל טשרניחובסקי בקטמון. פעמים אחדות פגש אצלו את הביולוג פרופ' שאול אדלר, וכן היה מטייל שם ד"ר רוטנברג עם כלבו. בנו רוטנברג עשה סרט קצר על טשרניחובסקי. בימות הקיץ היתה בתם באה לבקר את הוריה ויושבת עמם עד אחרי החגים, ואז גם בעלה הצטרף אליהם.

●● לילה אחרון

„טשרניחובסקי אהב לבלות את שעות היום בחוץ, ביחידות, בין העצים. שקט שרר מסביב ואין מפריע. היה כותב, קורא, משוחח או נח בכסא מרגוע. לאחר שעות המנוחה של אחה"צ היה עובד בחדרו עד רדת היום. בערב היתה המשפחה יושבת בצוותא במרפסת ומשוחחת. בשנתיים האחרונות לחייו היה מבלה את רוב זמנו בבוקר בחברת נכדו הפעוט אלכסנדר שחיבבו מאוד, ומשחק עמו שעות ארוכות או משגיח עליו בזמן שהוא התרוצץ בין העצים, טיפס על גדרות האבן או שיחק עם היונים בחצר“.

בשנים האחרונות לחייו חלה טשרניחובסקי בלוקמיה (סרטן הדם). הוא לא הוכיר זאת בדבריו, וכאילו התעלם מן המחלה. הוא סבל בשתיק ובגאווה. רק פעם אחת, באחד הבקרים, אמר: „סבור הייתי שהלילה הזה יהיה אחרון לילותי“. זה היה קיץ 1943, הקיץ האחרון לחייו. הוא נפטר בגיל 68 בערב סוכות, לפני שהספיק לרדת לתל-אביב להגיה בדפוס את ספרו האחרון „כוכבי שמיים וחוקים“. בערב סוכות לקה בהתקף לב. כרופא הבין מיד את חומרת מצבו. הוא ביקש להיפרד מנכדו, נשק לו, ולפני שמת אמר לבני משפחתו — „ועוד פה במנזר“.

„מלים אחרונות אלו שנפוצו לאחר מותו הן שעודדו את כל השמועות על כך שחי במנזר. גופתו הועברה לבית חולים „הדסה“, ולמחרת נטמן ונקבר בתל-אביב בין „אחיו הסופרים“, סמוך לקברו של ביאליק. בתו העבירה כמה מעצמי הצבר שגידל על אדן החלון בחדרו בתל-אביב אל בית-העלמין, והם גדלים ליד מצבתו. משפחת טשרניחובסקי המשיכה להתזקק בדירה שבקטמון ולהתגורר בה בחודשי הקיץ, עד שנת 1948 — כשפרצה מלחמת העצמאות וקרבות מרים ניטשו על המקום הזה. אברהם וילנסקי מספר שרק לאחר שנים אחדות, באיחור רב, נודע לו „שנמצאו אנשים שהפיצו ומוסיפים להפיץ את הברדות ש"י טשרניחובסקי מת במנזר. קשה לי להבין כיצד יכולים אנשים להאמין לברדות ולדברי שטות אלו. והרי קל היה לעלות לקטמון ולהיווכח שאין שם כל מנזר, שלא גרו שם שום נזירים או נזירות. רק אנחנו, משפחה אנגלית, ושומר ערכי-מוסלמי“, אומר אברהם וילנסקי על האיש שבשירו האחרון נפרד מקוראיו במלים:

„בצעדי בארץ הרחבה, כמלוא כל הארץ הגדולה בדרכי הצנועה-הצנועה משרה כפר מולדתי השקט עד שהגעתי לבאן, עד שעמדתי... לא עיף, אף לא יגע מומש — באמצע הדרך מלכת“.

מלאניה, איזה ושאל טשרניחובסקי, וגם הכלבלב „דודי“, שעלו אחר המשורר; דודי לי ואני לו — בשנת תרפ"ד, 1924

היוונית האורתודוקסית בעיר העתיקה (תמורת שכר דירה כמקובל), גרה גב' טשרניחובסקי משנת 1933. ומ-1936 ועד יום מותו ב-1943, גר בו שאול טשרניחובסקי בחודשי הקיץ. עד אז היו מבליים את שבתותיהם יחד, לרוב בירושלים ולעתים דחוקות בתל-אביב. וזה סיפור הבית שבו חי המשורר, ש"י החשיב את ארץ ישראל כמדבר („הוא ארצי מולדתי, הר טרשים קרח“), בצל עצים ירוקים ובשלווה טב"עית, כאשר אהב בילדותו. ורק בשעות הצורך היה יורד לתל-אביב. וזה היה מקור כל השמועות שרור"י חז במשך כל שנות חייו האחרונות והתרבו במיוחד לאחר מותו. סיפור זה מעיד גם על כך שהשניים היו קשורים מאוד זה לזה, ולא „חיו בנפרד“, כמו שמעידים היום אנשים שהכירו את טשרניחובסקי בארץ-ישראל.

מספר אברהם וילנסקי: „גברת טשרניחובסקי, שאהבה את ירושלים והרבתה לטייל בעיר וסביבותיה, היא אשר מצאה את המקום הזה. פעם, בטיילת עם העתונאי יוסף הפטמן, הוא הוליך אותה אל ראש הקטמון. היא הוקסמה מיופיו של המקום ומ"י נופו הנהדר, והחליטה לשכור דירה שהיתה בנויה באחד הבתים כמקום מנוחה בקיץ לבעלה ולה. היא

ולצומח בשמותיהם, היה טשרניחובסקי שונה מח" סופרים העבריים בדורו, חניכי החדר ובית המדרש, שירו האופייני ביותר למרדנותו, „לנוכח פסל אפ"י לו" — שבו התקומם על העבר הלאומי ההיסטורי שלנו „האסור ברצועות של תפילין“, אינו מופיע כיום ברשימת שירי-הבחירה לתלמידי בתי-הספר והתיכונים בארץ.

●● בת-גלים רעונה

„הוא לא היה איש פוליטי“, אומר חתנו, „אם כי מקובל לחשוב שהיה ימני“. שיריו הראשונים היו קלילים מדי לטעמו של אחד העם. אבל בני הדור הצעיר של קוראי העברית בסוף המאה הקודמת אהבו את הטבעיות והרעננות שלהם. הופעת קובץ שיריו הראשון, „תזיונות ומנגינות“, בשנת 1897, תוארה על ידי יעקב פייכמן כ„מאורע של אושר בחיי“.

לארץ ישראל עלה טשרניחובסקי בפעם הראשונה ב-1925. הוא נכח בפתיחת האוניברסיטה העברית על הר הצופים, חיפש עבודה רפואית ולא מצא — וחזר לגרמניה. עלייתו לארץ נתאפשרה רק בשנת 1931, כשקיבל עבודה בעריכת „ספר המונחים לרפואה ולמדעי הטבע“ על פי חומרי שאסף ד"ר א. מויז. הוא השתקע בתל-אביב בדירת חדר, וכשנסתיימה עבודת המילון, מצא עבודה כ"רופא של בתי הספר העירוניים בתל-אביב. יש הרבה ישראלים שהיה להם הכבוד להיבדק בילדו-תם על ידי שאול טשרניחובסקי. אך אם תרצו לדעת על „משנתו הרפואית“, שימעו מה יעץ למשורר אברהם ברוידס, כאשר זה בא להתאונן לפניו על מיוחשיו. לאחר שטשרניחובסקי מדד את לחץ דמו ובדק את לבו, הרגיעו ורשם לו תרופה: „ללכת אל שפת הים, לטייל בנחותא ולנשום אויר נקי. טיול יום-יומי קבוע מומלץ ביותר לגבי חברינו הסופרים שעיקר מלאכתם בישיבה. הליכה טבעית ברגל זה ספורט מועיל ומבריא“. לדברי ברוידס גם הוסיף טשרניחובסקי בנענוע ראשו המתולתל: „אולי עוד תקפוץ שם לקראתך בת גלים רעונה. היא עשויה להשכיח כל מיוחש מציק ותשמש תחליף מצויין לרופא ולתרופתו“.

טשרניחובסקי שכר שני חדרים (עם שימוש במטבח) בדירה שברחוב אחד העם, פינת החשמונאים, בתל-אביב. ולאחר שהצליח להסתדר כאן, עלתה אשתו לארץ. היא לא יכלה להסתגל לחום וללחות של תל-אביב ולכן עברה לירושלים, התאהבה בה, ושכרה לה חדר במלון „וורשבסקי“.

מלאניה טשרניחובסקי חיה בארץ ישראל כמעט 40 שנה, ולא הצליחה ללמוד עברית למרות שהיתה אשה משכילה מאוד. ואולי דווקא משום כך. אשתו של משורר עברי גדול לא יכלה לקרוא את שיריו. כל ימיהם דיברו ביניהם רוסית. היא ילידת שנת 1879, והיתה בת למשפחה אמידה ובעלת השכלה רחבה. בצעירותה למדה ספרות ופילוסופיה. אשת מעניגת היתה, חכמה מאוד, ובעלת דעות מקוריות, ואהבה אנשים וטבע.

לאחר מות בעלה, שציווה לה את טבעת הזהב ו„סימן הרופאים“ שלו, והשאיר לה ולבתם את כל הזכויות על יצירותיו — האריכה שנים והלכה ל-עולמה בגיל 92, בשנת 1971. מכל הסופרים העבריים צעדו אחרי ארונה רק בנימין גלאי ויעקב אורלנד. גם בזיקנתה היתה אשה מלאה חיים, עירנית מאוד, ואהבה לטייל ביערות הכרמל. כן אהבה שיחה מירושלים, טובה. היא היתה אשת-שיחה מעניגת. מירושלים, שם גרה עד 1948 בדירה שבקטמון, עברה לחיפה, לביתם של בתה, חתנה, ונכדה אלכסנדר. חושבי הכרמל הכירו היטב את האשה שנראתה מטיילת בחורשות האורנים. כמנהג החיפנים, לא התביישה לבקש גם טרמפים לפעמים, ואז היתה מציגה את עצמה: „אני אשתו של טשרניחובסקי...“

●● אידיליה ליד המנזר

הצילומים המעטים שלה אינם אומרים הרבה. חתנה יודע לספר כי בצעירותה היתה יפה מאוד ומרשימה גם בזקנותה. היא היתה אשה ח"י-לוגית, לא התעניינה בדת, וכל השמועות שנפוצו על היותה נזירה הן שקר וכזב — אומר אברהם וילנסקי.

מקור השמועות הוא בית ישן ותמים למראה, בסביבה ירוקה ואידילית בחורשת האורנים וה"כרובים שבראש הקטמון בירושלים. היום מחובר בית זה לבית הסמוך לו, והוא משמש כמוסד לשיקום ילדים נכים, אלי"ן. בבית זה ששכרה מהכמורה